

مقاله پژوهشی

ادراک معانی و عوامل معنا ساز خانه‌های سنتی دوره قاجار یزد با رویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی*

زینب دامیار^۱، لیلیا زارع^{۲*}، آویده طلایی^۳، مصطفی مختاباد امرئی^۴

۱. دانشجوی دکتری تخصصی، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۳. استادیار، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۴. استاد، گروه نمایش، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۱

چکیده | خانه اولین مکان در شکل‌گیری ابعاد وجودی انسان است که می‌تواند بستر اندیشه و فرهنگ آن جامعه باشد. در این راستا این وجوه هویتی در سیستم معنایی متن‌های معماری در خانه‌های سنتی ایران در ورای مشهودات قرار دارد که می‌توان این معنمندی را از طریق خوانش و ادراک، تعمق و کنکاش در لایه‌های زیرین و نهفته این خانه‌ها پیدا کرد. این پژوهش براساس رویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی شکل گرفته است و بر این اساس در تلاش است تا با اتکا بر روش نشانه‌شناسی فرهنگی به خوانش و ادراک ساختار ابنیه‌های سنتی پردازد و با برداشت از مفاهیم نشانه‌ای به فرهنگ و سنت‌های مستتر در این خانه‌ها دست پیدا کند.

این پژوهش در تلاش است تا به این سؤالات اصلی پاسخ دهد که در خانه‌های سنتی یزد معانی چگونه تولید می‌شوند و چه عواملی به تکوین معنا منجر می‌شوند؟ روش تحقیق در این جستار به صورت توصیفی-تحلیلی است و براساس رویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی از دیدگاه یوری لوتمان و رولان پوسنر تدوین یافته است. در این راستا نخست هم‌بستگی یا جدایی و تضاد میان نظام‌های نشانه‌ای در بافت خانه‌های سنتی یزد بررسی شده و سپس مروری بر تفاسیر متقدم از آن صورت می‌گیرد و در ادامه، کوشش شده است دگرگونی نشانه‌ای آن، با توجه به رویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی لوتمان تبیین شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد معانی در خانه‌های سنتی، به صورت مجموعه‌ای از ورودی‌ها و حیاط مرکزی تعریف شده‌اند که به مثابه متن‌های متعدد و با هم‌بستگی کلیه شاخصه‌ها تکرار شده‌اند و این تشابه در نظام‌های نشانه‌ای، در کلیت و اجزا که مبتنی بر رابطه اُبژه و بافتار، وحدت و کثرت، هم‌ریختی، کرانمندی و تعامل هستند در هم تنیده شده‌اند و در چارچوب سپهر نشانه‌ای فضای فرهنگی شهر یزد تکوین یافته است.

واژگان کلیدی | نشانه‌شناسی فرهنگی، خانه‌های سنتی، معناسازی، ابژه، بافتار.

مرتبط نشان داده است که این واقعیت در نخستین حضور انسان در محیط‌های معماری و در فضای مسکونی شکل گرفته است و توانسته در دوران متوالی، هم‌چنان گسترده‌ترین و حیاتی‌ترین بستر در زندگی فرد را مهیا کند (کوپر، راس و وینترز، ۱۳۷۹). اجزای گوناگون خانه‌ها مبتنی بر عناصر کالبدی و محتوایی، مبین افکار، اندیشه‌ها و ارزش‌های فرهنگی و معنایی است که انگاره‌های ذهنی^۱

مقدمه | یکی از مفاهیم مؤثر بر هویت معماری، «معنا» است که در راستای هویت‌مندی جامعه معماری می‌بایست بیش‌ازپیش به مفهوم «معنا» پرداخته شود (اعتمادی‌پور و مهدی‌نژاد، ۱۴۰۰). در این راستا ادبیات

*این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دکتری «زینب دامیار» تحت عنوان «مدل مفهومی نشانه‌شناسی خانه‌های یزد دوره قاجار» است که به راهنمایی دکتر «لیلیا زارع و آویده طلایی» و مشاوره دکتر «مصطفی مختاباد امرئی» در دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب در سال ۱۴۰۲ به انجام رسیده است.
** نویسنده مسئول: ۰۲۱۴۴۲۲۰۶۷۷@zare.leila@gmail.com

و کنکاش است که در موضوع سپهر نشانه‌های جمعی در مقابل فردی را شامل می‌شود، این موارد خود جزو مهم‌ترین شاخصه‌های شکل‌گیری نظریه او نیز می‌شود (همان).

ماریا لاروسو در کتاب «نشانه‌شناسی فرهنگی» ترجمه حسین سرفراز، در جست‌وجوی منظر فرهنگی را در راستای نشانه‌شناسی دیده است و در ادامه به ارائه اندیشه در باب مناسبات نظام‌مند متن-بافتار و قطب بافتار به مثابه محل وقوع متن و اخذ هویت متن از آن‌چه دیده شده، در جهت تکوین سیستم پرداخته است (لاروسو، ۱۳۹۸).

فرزان سجودی در کتاب «نشانه‌شناسی فرهنگی» (۱۴۰۰)، به گردآوری مقالاتی مشتمل بر نشانه‌شناسی فرهنگی و فرهنگ، در باب سازوکار نشانه‌شناختی پرداخته است. مفهوم متن را در نشانه‌شناختی فرهنگی در مواجهه با فرهنگ‌های دیگر مورد ارزیابی قرار داده است و توانسته به ترجمه کردن و ترجمه به مثابه فرهنگ، درباره سپهر نشانه‌ای، از محیط تا فرهنگ: در جنبه‌های پیوستگی دست پیدا کند. اهداف اصلی نشانه‌شناسی فرهنگی و پویایی‌های نشانه‌شناسی فرهنگ را در وابستگی‌های آن به انسان‌شناسی دیده است.

امیرعلی نجومیان در کتاب «نشانه‌شناسی فرهنگی» (۱۳۹۰)، در جهت گردآوری مجموعه مقالات ادبی هنری در باب نشانه‌شناسی فرهنگی قدم برداشته است (نجومیان، ۱۳۹۰). وی در پژوهش تحت عنوان نشانه‌های فرهنگی خانه‌های تاریخی کاشان از رهگذر نشانه‌شناسی ساخت‌گرای فرهنگی و پسا‌ساخت‌گرا عبور کرده است. و به مطالعه نشانه‌ها جهت ادراک ساختار و مناسبات فرهنگی و تقابل‌های نشانه‌ای موجود اقدام کرده است (نجومیان، ۱۳۹۵).

رستگارژاله در پژوهش تحت عنوان واگوی تأثیر فرهنگ بر مسکن بلوچ‌ها (۱۴۰۱)، از طریق سپهر نشانه‌ای یوری لوتمان به کنکاش در ادراک نشانه‌هایی جهت پیوند مسکن بومی بلوچ‌ها و پدیده‌های مرتبط با فرهنگ بلوچ می‌پردازد.

با برداشت از مطالعات پیشین برحسب موضوعات مرتبط با این پژوهش نتیجه‌ای که حاصل می‌شود این است که: در باب نشانه‌شناسی فرهنگی خانه‌های سنتی، مطالعات اندکی صورت گرفته و تاکنون عملکرد نشانه‌ای خانه‌های سنتی یزد براساس نشانه‌شناسی فرهنگی مطالعه نشده است.

روش تحقیق

نقش محوری مقوله اطلاعات در نظریه فرهنگی نیاز به

مردمان را تبیین می‌کند. براساس نظریات هایدگر، خانه به منزله مکان، حس ریشه‌داربودن را القا می‌کند چرا که حس تعلق‌داشتن به‌جای خاصی را القا می‌کند. بنابراین افراد واقعیت خود را همان‌گونه که هستند در محیط خانه نشان دهند (دیباچ، ۱۳۸۲، ۸). می‌توان گفت معناشناسی از وجوه مشترک علوم محسوب می‌شود که هریک به نحوی به مطالعه و اکتشاف معانی می‌پردازد علوم زبانی که درصدد اخذ معانی هستند نیز از این دسته به شمار می‌آیند (شعیری، ۱۳۹۷) و می‌توانند در این راستا زبان گویای این نشانه‌ها در فضاها باشند. آن‌چه بیانگر نشانه‌شناسی در چارچوب فکری پژوهش آمده است؛ می‌تواند در قدم اول به خوانش، مطالعه و ادراک معانی پنهان بپردازد و در قدم دوم فرایند انتقال معنا را نیز بیان کند. که در این بین نقش نشانه‌ها در دلالت‌پردازی، انتقال معانی است. پژوهش حاضر به استناد ماهیت فرهنگی و منظر ساخت‌گرایانه (درک ذهنی) معماری خانه‌های سنتی یزد، در باب مفاهیم و مؤلفه‌های اساسی نشانه‌شناسی فرهنگی تبیین شده است. هدف پژوهش حاضر اکتشاف نشانه‌های نهفته و درک فرایندهای معنا‌ساز از طریق بررسی و مطالعه خانه‌های سنتی یزد براساس نشانه‌شناسی فرهنگی از دیدگاه یوری لوتمان و رولان پوسنر در چارچوب شاخصه‌های کارکردهای متن، نظام نشانه‌ای، وحدت و کثرت، به‌هم‌ریختی، حدومرز مشخص، اصل دیالوژیک^۲ و سپهرنشانه‌ای جهت معنادهی عناصر و اجزای معماری امروز است. براساس آمار سازمان میراث فرهنگی یزد در باب خانه‌های سنتی دوره قاجار در شهر یزد که تاکنون برداشت شده، تعداد یکصد و سی و شش خانه اعلام شده و با توجه به محدودیت، شباهت مفاهیم و عدم گنجایش پژوهش تعداد دو خانه دوره قاجار براساس ارزش‌های تاریخی و معماری، مدارک و مستندات مرتبط، موجودیت و امکان بازدید تعیین شده است.

پیشینه تحقیق

یوری میخائیلوویچ لوتمان در کتاب تحت عنوان «نشانه‌شناسی فرهنگی» (۲۰۱۵)، بر این عقیده بود که، رمزگانی که در فرهنگ، ادراک می‌شوند بسیار پیچیده‌تر از رمزگانی هستند که در زبان عمل می‌کند. مفاهیم: زبان، متن، ساختار، الگو و نظام الگوسازی، چشم‌انداز کارآمدی از نشانه‌شناسی او است (سجودی، ۱۴۰۰، ۲۱).

در کتاب تحت عنوان «تاروپود فرهنگ» ترجمه حسین سرفراز (سمنکو، ۱۳۹۶)، آن‌چه بر نظریه نشانه‌شناختی یوری لوتمان در قالب طرح قرار می‌گیرد، مواردی چون: تشریح مفاهیم پایه نشانه‌شناسی وی، تبیین سپهر نشانه‌ای

صمیمیت، تعامل، فضا، نشانگی، سادگی، فرهنگ، سکون و تمهید است.

در مجموعه حیاط مرکزی محرمیت، هدایت، ارتباط و مکاشفه القا می‌کند که معانی در قالب ادراک اقلیم، انعکاس فرهنگ، نمود کرده است که به صورت؛ طبیعت، فهم معنا، ادراک معنا، اجتماع، آرامش، تأمل و تدبر، نظرگاه، حیات، خلوت، آسایش، تأمل، نشانگی، تعمق، تفکر، محرمیت و احترام بوده است که در قالب کارکرد خلاقه، عوامل معنا ساز تکوین یافته‌اند. نظام‌های نشانه‌ای پنهان در مجموعه متن‌ها در حوزه نشانه‌شناختی خانه، بیانگر دلالت‌های متن‌ها بر مبنای رمزگان منطقی-تکنیکی است که در معناشناسی به صورت پیوند شاخصه‌های رمزگان تکنیکی-منطقی دیده می‌شود و شامل: کارکرد، تکنیک و مصالح و خلق رمزگان تکنیکی^۵ براساس تجربه و سلیقه معمار است. کارکردهای اساسی متن، مشتمل بر خلاقه^۶ مبتنی بر به وجود آوردن معنا و اطلاعات نوظهور بوده است و با ارتباطی، انتقال اطلاعات می‌دهد (سمنکو، ۱۳۹۶، ۳۱).

- رمزگان‌ها

رمزگان‌ها متشکل از مجموعه‌ای از مدلول‌ها است که از قوانین تعیین‌کننده ارتباط آن‌ها در تبیین ماهیت فرایندهای نشانه‌ای مشتمل بر فرهنگی و غیر فرهنگی (طبیعی) کارآمد هستند (همان). از دیدگاه گیرو، رمزگان منطقی ماخوذ از تجربه عینی و منطقی، مشتمل بر شناخت علمی و معرفت سنتی، رمزگان‌های کنشی مبتنی بر نظام‌های علامت‌دهی، برنامه‌های آموزشی و شغلی و رمزگان‌های پیرایه‌ای متشکل از بازگو، جایگزین و کمک‌کار می‌شود (گیرو، ۱۳۸۰). از دیدگاه امبرتو اکو رمزگان نحوی مبتنی بر ارتباط فضاها و عناصر معماری است که براساس منطق خاصی در رابطه هم‌نشینی در جوار یکدیگر قرار می‌گیرند و به تکوین دلالت معنایی می‌پردازند (Lotman, 1978). رمزگان معنایی در حوزه نشانه‌شناختی خانه، اکتشاف فهم معانی ضمنی مبتنی بر عناصر و عوامل معنا ساز و مستتر در متون، تحولی از نقش نور در خلق فرایندهای معنایی متون، تکرار متن‌ها در ریتمی آرام و هماهنگ در نیل به معنایی عمیق، قرارگیری متن‌ها به گونه‌ای سلسله‌وار و هم‌بستگی رمزگان معنایی، زیبایی، تکنیکی و نحوی در متن‌ها، نگاه مبتنی بر عناصر معنا ساز حیاط در قالب حوض آب، درختان و نقش نور و تکرار متنی درون متن دیگر به گونه‌ای پی‌درپی و پیوسته است (Lotman, 1977). ادراک رمزگان زیبایی‌شناختی براساس مؤلفه‌های تناسبات و شیوه قاب‌بندی اجزای سردر، فرم هندسی هشتی، بازی رنگ و نور در عنصر نورگیر، فرم

شناسایی مکانیسم‌هایی که ساختارمند هستند دارند یعنی نظامی سیستمی که هم سامان یافته و هم پویا باشند و بالاخره مشخصه زبان‌شناختی هستند که این روش متن‌خوانی یا به عبارتی زبان بافت سنتی است و بیانگر الگویی است که فرهنگی را ارائه می‌دهد. در این میان نگارنده با برداشت و بررسی مطالعات میدانی و منابع کتابخانه‌ای مربوط به خانه‌های منتخب، که عبارتند از گلشن و لاری‌ها از طریق مشاهده، عکاسی و فیلم، به اطلاعاتی دست یافته که این داده‌ها از طریق زبان‌خوانی در بافت‌های این آثار صورت‌گرفته است به نحوی که نگارنده ضمن برداشت همه‌جانبه فضاها و عناصر متعدد در مجموعه آثار به ادراک و درج نشانه‌ها رسیده و آن‌ها را ثبت کرده است. در پژوهش حاضر به واسطه روش تحقیق کیفی، گردآوری نشانه‌ها با راهبرد تحلیلی تطبیقی که انجام گرفته و از طریق تفسیر تاریخی و پژوهش نمونه‌های موردی ابتدا منابع کتابخانه‌ای مربوط به مبانی نظری، مطالعه و جمع‌آوری شده است.

مبانی نظری پژوهش

• **تبیین شاخصه‌های رویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی**
پژوهش حاضر براساس نشانه‌شناسی فرهنگی یوری لوتمان و رولان پوسنر در باب مفاهیم و مؤلفه‌های اساسی نشانه‌شناسی فرهنگی تبیین شده و براساس دیدگاه پی‌یر گیرو و امبرتو اکو رمزگان منطقی، زیبایی‌شناسی، تکنیکی، نحوی و معنایی به مثابه اجزا خوانش محسوب می‌شوند و ضمن تبیین رویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی در معماری، جدولی جهت ثبت گزاره‌های نشانه‌شناسی خانه‌های منتخب منظور شده است (جدول ۱).

• نشانه‌شناسی فرهنگی

نشانه‌شناسی فرهنگی در سال ۱۹۷۳ متأثر از زبان‌شناسی، ساخت‌گرایی و پساساخت‌گرایی توسط یوری لوتمان آتکوین یافته است (سرفراز، پاکتچی، کوثری و آشنا، ۱۳۹۶، ۷۴).

نشانه‌شناسی فرهنگی از دیدگاه یوری لوتمان^۴ در چارچوب مفاهیم کلیدی وی، شامل سیستم، متن و سپهر نشانه‌ای است که هر متنی را به مثابه فرهنگ و پدیده فرهنگی مطالعه می‌نماید. نخستین ویژگی فرهنگ به مثابه سیستم این است که در حکم ابزاری برای ارتباطات بین افراد عمل کند (Lotman, 1977).

براساس یافته‌های پژوهش در چارچوب نشانه‌های پنهان در خانه‌های سنتی یزد، کارکرد متن‌ها در مجموعه ورودی به صورت؛ انتقال معانی انتظار، آغازگری، احترام،

جدول ۱. شاخصه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی از دیدگاه یوری لوتمان و رولند پوسنر. مأخذ: نگارندگان.

مؤلفه‌های هر شاخص	شاخصه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی
فضای تکوین ساختارهای نو، چندوجهی و چندزبانی تفاسیر متعدد	تعاریف متن
مناسبات نظام‌مند متن و بافتار	کارکردهای متن
خلاقه: تکوین معنا و تولید اطلاعات نو ارتباطی: انتقال اطلاعات	رابطهٔ ابژه و بافتار
بافتار محل وقوع متن و شکل‌گیری هویت متن از بافتار ادراک هر متن به‌مثابهٔ پاره‌ای از ایدئولوژی و در ارتباطی نزدیک با فرهنگ، معرفت و تاریخ	وحدت و کثرت
قیاس خود با دیگری و یک‌دستی به‌طور توأمان، ریتم‌آفرین، پویایی، حرکت و زایش، آرامش خاطر، عمق‌بخشی به نگاه	هم‌ریختی
همسانی کلیت متن و اجزای آن به‌صورت متن‌های متعدد متونی درون متون دیگر	متن‌خوانی
چارچوبی واقعی یا استعاری، تفکیک متن از دیگر متون، فرامتن و نامتن‌ها انواع دلالت‌ها	کرانمندی
نشانه، تفسیرگر، کاربران نشانه، پیام	فرایند نشانه‌ای
عوامل ثابت در فرایند نشانه‌ای	رسانه
معرفت‌شناختی: علمی، معرفت سنتی عملی: علائم، برنامه هایبیرزبانی: بازگویان زبان، جایگزین زبان، کمک‌کار زبان	منطقی-تکنیکی
درونی و کاملاً ذهنی محسوس کاربرد: هنر و ادبیات، نمادگان، درون‌مایگان، ریخت‌شناسی روایت	زیبایی‌شناختی
ارتباط اجزاء و عناصر	نحوی
معانی صریح، معانی ضمنی مجموعه‌ای از دال‌ها، مدلول‌ها و مجموعه‌ای از قوانین تعیین‌کنندهٔ ارتباط آن‌ها	معنایی
تعامل مداوم متن‌ها، با خود و دیگری، براساس رمزگان چندگانه	اصل دیالوژیک (تعامل)
فضای نشانه‌ای معین	سپهر نشانه‌ای
برایند نظام‌های نشانه‌ای، لازمهٔ وقوع هر نوع کنش ارتباطی، ابژه: فضای نشانه‌ای معین، فرامفهوم: روش نشانه‌شناختی، لازمهٔ نشانگی	فضای نشانه‌ای معین

تعامل با رمزگان‌های مستتر در متن‌های مجموعه حیاط پنهان هستند توانسته در چارچوب رمزگان زیبایی‌شناختی، تکنیکی، نحوی و معنایی خود را به نمایان کند، تعامل فضای اتاق‌ها و حیاط مرکزی به‌مثابه درون و برون و تعامل فضای حیاط و جداره‌ها به منزله برون هستند و جداره‌ها در متن‌های حیاط و عملکرد فضاها و اجزای آن‌ها در قالب معنا شکل گرفته است (Lotman & Uspensky, 1978).

- سپهر نشانه‌ای

سپهر نشانه‌ای به‌مثابه مکانیسم واحد و فضای نشانه‌ای است، که نه تنها بر ایند نظام‌های نشانه‌ای بلکه لازمه وقوع هر نوع کنش ارتباطی است که نشانه بیرون از آن فاقد معنا است (پناهی، ۱۳۹۷). معنای فضای نشانه‌ای معین و فرامفهوم در حکم استنباطی از روش نشانه‌شناختی است که لازمه نشانگی است. بنابراین نقش مطالعه و تحلیل فرهنگی، ادراک و بازسازی نقش مهمی در سپهر نشانه‌ای و حیات معنایی متن است (سمنکو، ۱۳۹۶، ۱۴۰). از دیدگاه رولان پوسنر مفاهیم کلیدی نشانه‌شناسی فرهنگی مبتنی بر نشانه‌ها، تفسیرگر، فرایند نشانه‌ای و نظام نشانه‌ای می‌شود (سجودی، ۱۴۰۰).

• نشانه‌شناسی در معماری

برای درک واقعی یک بنای معماری که همان معنای آن است؛ باید مفهوم اولیه به‌وجودآورنده آن را درک کرد. درک این رابطه دلالت‌گری بین «مفهوم» به‌عنوان دال و «معماری» به‌عنوان مدول در گرو نشانه‌شناسی است (دباغ و مختاباد امرئی، ۱۳۹۰، ۳۱). بنابراین، معناشناسی در معماری، ارتباطی تنگاتنگ با نشانه‌شناسی دارد. به عبارت دیگر معماری، به‌عنوان یک سیستم نشانه‌ای، می‌تواند ارتباط و دیگران معنایی آشکار با مخاطبان برقرار کند (اعتمادی‌پور و مهدی‌نژاد، ۱۴۰۰). قسمت‌بندی نشانه‌ها به‌شیوه کاربرد آن و بافت‌های خاص کاربردشان وابسته است. نشانه‌ها در معماری قابل تفکیک به سه دسته «شمایل»، «نمایه»، و «نماد» است. «شمایل» دارای دلالت صریح است. (شولتز، ۱۳۸۱) حجم زیادی از بناهای معماری دارای بعد معنایی سطحی و محسوس در ظاهر هستند. این کشف معنا در ظاهر، ممکن است در نمای بیرونی، مقاطع، پلان و یا پرسپکتیوها صورت پذیرد (باقری و عینی‌فر، ۱۳۹۵، ۲)(جدول ۲).

مطالعات میدانی

الگوی ساخت خانه‌ها منطبق بر طرح فرمالیستی بر مبنای وجود فضاهای اصلی در لایه اول و در جداره‌های حیاط و

زیبای گوشوار در طرفین تالار، تناسبات، تضاد، تعادل، رنگ جداره‌ها، فرم بادگیر، وجود قاب‌بندی‌های پر و خالی پیرامون درب‌ها به‌گونه‌ای سلسله‌وار مبتنی بر تقارن، نظم، تناسبات، تزئینات و رنگ جداره‌ها بر مفاهیم وجود رمزگان زیبایی‌شناختی محسوس و ذهنی در بیان متن‌ها، ارتباط رمزگان زیبایی و تکنیکی دلالت می‌کند (سجودی، ۱۴۰۰).

- اُبژه و بافتار

در خانه‌ها رابطه اُبژه و بافتار براساس تشابه اجزا و عناصر متن و بافتار است که مشتمل بر مجموعه ورودی و حیاط مرکزی، عوامل فرهنگی مشترک هم‌چون محرمیت، احترام، درون‌گرایی و تواضع، وجود رمزگان‌های همسان، عوامل معنا ساز مشابه، ادراک مفاهیم و معانی مستتر است و مبتنی بر متن‌ها به‌مثابه بخشی از ایدئولوژی بافتار تبیین می‌یابد (Lang, 2007).

- وحدت و کثرت

در هشتی خانه‌های سنتی وحدت و کثرت، تکرار عناصر و اجزا در ریتمی آرام و هماهنگ به‌مثابه یکی از متن‌ها قرار گرفته‌اند. در ادامه این وحدت می‌توان مجموعه ورودی‌ها، توالی فضاهای متعدد به شکلی سلسله‌وار در جداره‌های حیاط مرکزی به پویایی و تحرک در سیر مراتب ورودی که به‌صورت متعدد طراحی شده‌اند را دید که به خانه عمق‌بخشی به نگاه مبتنی و برگرفته از عناصر و مفاهیم معنایی در حیاط مرکزی را القا می‌کنند. ادراک، مفهوم تضاد را در بیان متن‌ها براساس مفاهیم معنایی پر و خالی که در جداره‌های حیاط مرکزی بیان کرده است. در ادامه نور به‌عنوان عاملی مفهومی و معنا بخش در عمق‌بخشی به نگاه در متن حیاط مرکزی خود را نشان داده است (بهزادفر و نورمحمدزاده، ۱۳۹۱).

- هم‌ریختی

هم‌ریختی براساس مفاهیم تقریر روایت شده است که در قالب نور و مفاهیم معنایی در کلیت و اجزا، همسانی متن‌ها و کلیت در الگوی ساختاری و تکرار و تداوم متن‌ها به‌مثابه مفهومی مشترک در کلیت خانه و اجزای ورودی نمود کرده است و، توالی فضاهای متعدد به شکلی سلسله‌وار در کلیت و اجزا دیده شده است که عوامل معنا ساز به‌مثابه مؤلفه‌ای مشترک، وجود فرایندهای معنایی مشابه در متن‌ها و تکوین فرایندهای نشانه‌ای تبیین یافته است (وایت، ۱۳۸۵).

- اصل دیالوژیک

اصل دیالوژیک براساس تعامل رمزگان‌های مستتر در متن‌های ورودی، تعامل مداوم فضاهای ورودی نمود کرده است (تولای، ۱۳۸۶). که به‌مثابه متن‌ها در چارچوب رمزگان زیبایی‌شناختی، تکنیکی، نحوی و معنایی قرار گرفته‌اند و در تعامل با جداره‌های حیاط مرکزی که در

- مؤلفه‌های ساختار خانه‌های سنتی دوره قاجار یزد
 خانه‌های سنتی قاجار یزد براساس تعاریف متن متشکل از مجموعه ورودی مبتنی بر پیش‌ورودی، سردر، هشتی و دالان و مجموعه حیاط مرکزی متشکل از کف، آسمان، جداره‌های جنوب غربی، جنوب شرقی، شمال شرقی و شمال غربی را دربرگرفته‌اند. که این مؤلفه‌ها با توجه به معانی موجود در متن این بناها و با بهره‌گیری از نشانه‌شناسی فرهنگی به صورت تفکیک‌شده در **جدول ۴** و **۵** آمده است. در ادامه نخست در **جدول ۴** خانه گلشن مورد تحلیل قرار گرفته است.

در گام بعدی و در راستای این پژوهش خانه لاری‌ها مورد ارزیابی واقع شد که در این جهت نتایج این تحلیل در **جدول ۵** آورده شده است.

بحث در نتایج و یافته‌ها

براساس نتایج و یافته‌های پژوهش، در خانه‌های سنتی قاجار یزد، مجموعه ورودی و حیاط مرکزی به‌مثابه حوزه تکوین فرایندهای معنایی مبتنی بر فضاها و اجزای

تکوین فضاهای خدماتی در لایه دوم در حیاط است. سپهر نشانه‌ای به‌مثابه برآیند نظام‌های نشانه‌ای، فضای فرهنگی شهر یزد را تداعی می‌کند. خانه گلشن و لاری‌ها با توجه به نشانه‌شناسی فرهنگی (قدمت، موقعیت و تصاویر مرتبط) در **جدول ۳** مورد تحلیل قرار گرفته است.

• نمونه موردی

پژوهش حاضر براساس رویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی به مطالعه و خوانش اجزا عناصر و فضاهای خانه‌های منتخب پرداخته است، به‌طوری که ضمن تعاریف و کارکردهای متن، نظام‌های نشانه‌ای عوامل، براساس رمزگان‌های تکنیکی-منطقی، زیبایی‌شناختی، نحوی و معنایی و دیگر شاخصه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی مبتنی بر رابطه اَبژه و بافتار، وحدت و کثرت، هم‌ریختی، کرانمندی (دارای حد و مرز مشخص)، تعامل و سپهر نشانه‌ای به اکتشاف زبان زیرین و نشانه‌های نادیده‌گرفته‌شده در خانه‌های سنتی پرداخته است. خانه‌های منتخب براساس راهبرد تفسیری تاریخی، مشتمل بر خانه گلشن و لاری‌ها است که در قالب **جدول ۳** تفاوت پلان آن‌ها نشان داده شده است.

جدول ۲. نشانه‌شناسی در معماری. مأخذ: اعتمادی‌پور و مهدی‌نژاد، ۱۴۰۰.

نظام نشانه‌ای در معماری					
خوانش متن معماری	بُعد ظاهری / معنایی	شاخصه بین دال و مدول	نوع دلالت	حوزه نمود نشانه در معماری	
شمایل کارکردهای متن در معماری	تصویر	بُعد ظاهری	رابطه تشابه تصویری	جزئیات معماری	
	نمودارها	بُعد ظاهری	رابطه قیاسی	ابزارهای معماری	
نمایه	استعاره محسوس	بُعد معنایی	شباهت صوری صریح و بدون نیاز به تأویل	معماری پاسخ‌گو به عملکرد و ادراک	
	استعاره ترکیبی	بُعد معنایی عمیق و غیر محسوس	شباهت مبتنی بر استعاره بین مؤلفه‌ها		
نماد	باواسطه بی‌واسطه	بُعد معنایی	رابطه قراردادی دال=مدلول	معماری پاسخ‌گو به نیاز ادراکی	

جدول ۳. خانه‌های منتخب قاجاری یزد. مأخذ: نگارندگان.

گلشن	لاری‌ها
 <p>موقعیت: محله نل، خ دهم فروردین، جنب آب‌انبار گلشن. قدمت اثر: اواسط دوره قاجار (۱۲۵۴).</p>	 <p>موقعیت: محله فهادان یزد، خ سید گل‌سرخ، گذر یوزداران. قدمت اثر: اوایل دوره قاجار (۱۲۳۴).</p>

هم‌ریختی، وحدت و کثرت، رابطهٔ آبژه و بافتار و کرانمندی است. ادراک و فهم ابعاد کالبدی خانه مشتمل بر تکنیکی-منطقی، زیبایی و نحوی در چارچوب مفاهیم نظام‌های نشانه‌ای مبتنی بر فرایند نشانه‌ای، رمزگان‌ها و رسانه در پیوند با دیگر شاخصه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی در کلیت متن‌های خانه بر معنا دلالت می‌کنند. از طرف دیگر

آن‌ها در قالب متن‌ها براساس عوامل معنا ساز متشکل از عناصر و مفاهیم متعدد بر معانی صریح و ضمنی دلالت می‌کنند. تبیین معانی و مفاهیم ضمنی متن‌های خانه در جداول ۴ و ۵ مبین نقش و کارکرد جملگی شاخصه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی اعم از نظام‌های نشانه‌ای مبتنی بر رمزگان تکنیکی-منطقی، زیبایی‌شناسی، معنایی، تعامل،

جدول ۴. نشانه‌شناسی فرهنگی خانه‌های سنتی یزد (خانه گلشن). مأخذ: نگارندگان.

تعاریف متن		کارکردهای متن		نظام نشانه‌ای		
پیش‌ورودی خانه گلشن		پیرنشین-فضای مسطح تورفته	ارتباطی (معانی) انتظار-آغازگری- احترام-صمیمیت- تامل	خلاقه (عوامل معناساز) پیرنشین- فضای مسطح تورفته	رمزگان نحوی رمزگان معنایی	رمزگان معنایی نقش و کارکرد پیرنشین، عنصری فرهنگی
سردر خانه گلشن		درب ورودی واجد حلقه و کوبه- قاباجری-قوس- کتیبه	نمود فضا-نشانی- سادگی-فرهنگ	حلقه-کوبه -کتیبه-تفاوت در ارتفاع-سلسله‌واری در اجزای سردر	تناسبات و سردر	سردر در ریتمی آرام و همه‌انگ در مراتب متعدد-عناصر فرهنگی حلقه و کوبه بر درب ورودی
هشتی خانه گلشن		نورگیر سقفی- ورودی اصلی-دالان- ورودی فضای خدماتی	سکون-تمهید- محرمیت-تعالی	فرم هشتی- نورگیر (هرنو)- جلوهٔ نور در تاریکی-تکرار و تکرر اجزاء	فرم هندسی -هشتی-بازی رنگ و نور در عنصر نورگیر	نورگیر (هرنو) رنگ‌های زیبای در مرکز تکرار عناصر و اجزاء در ریتمی آرام و همه‌انگ در نیل به معنایی عمیق-بازی رنگ و نور در نورگیر -عبور نور و عدم امکان دید
دالان خانه گلشن		ورودی هشتی- ورودی حیاط-درب پشت‌بام	هدایت-ارتباط- مکاشفه-آغاز روایت	فرم-موقعیت نقش نور-تحول متن	-	-تغییرات تدریجی شدت نور-تحول متنی از مقدمه به روایت اصلی
رابطهٔ آبژه و بافتار-ورودی		عوامل فرهنگی مشترک هم‌چون محرمیت، احترام، درون‌گرایی و تواضع، وجود رمزگان‌های همسان اعم از تکنیکی-منطقی، زیبایی‌شناختی، نحوی و معنایی، فهم عوامل معنا ساز مشابه	وحدت و کثرت- ورودی	تکرار عناصر و اجزاء در ریتمی آرام و همه‌انگ در هشتی به‌مثابهٔ یکی از متن‌های مجموعهٔ ورودی، عمق‌بخشی به نگاه مبتنی بر عوامل، عناصر و مفاهیم معنایی، حرکت و زایش اجزای متکثر در نیل به یکدستی و فهم مفاهیم معنایی والا در هشتی	هم‌ریختی- ورودی	نور و مفاهیم معنایی در کلیت اجزاء تکرار و تداوم متن‌ها به‌مثابهٔ مفهومی مشترک در کلیت خانه و اجزای ورودی، توالی فضاهای متعدد به شکلی سلسله‌وار در کلیت و اجزاء، تعمیق نگاه
تعامل-ورودی		تعامل رمزگان‌های مستتر در متن‌های ورودی، تعامل مداوم فضاهای ورودی به‌مثابهٔ متن‌ها در چارچوب رمزگان زیبایی‌شناختی، تکنیکی، نحوی و معنایی	کرانمندی- ورودی	گسترهٔ استعاری مبتنی بر مفاهیم فرهنگی و معنایی مستتر، تبیین چارچوب واقعی خانهٔ سطوحی فاقد منفذ		
کف خانه گلشن		حوض آب و درختان	-ادراک اقلیم- انعکاس فرهنگ- نمود طبیعت- فهم معنا	-حوض آب -باغچه	عملکرد اقلیم نمود طبیعت	-تعدد و تکرر در روابط نحوی به نگاه و توجه به آب و درختان

تعاریف متن	کارکردهای متن	نظام نشانه‌های
<p>آسمان</p> <p>خانه گلشن</p> 	<p>نمود طبیعت</p> <p>فهم اقلیم</p> <p>ادراک معنا</p>	<p>نور، هوا و باد</p>
<p>جداره جنوب غربی</p> <p>خانه گلشن</p> 	<p>تالار: جداره‌ها و طاق</p> <p>آرامش-تأمل و تدبیر-نظرگاه و حیات</p> <p>گوشوار: خلوت و نظرگاه</p> <p>سرداب: پلکان، محل گذر آب قنات، حوض آب و فضای نشست</p> <p>بادگیر: نمادین-ادراک اقلیم-انعکاس فرهنگ</p>	<p>فرم زیبای تالار و قوس کلیل</p> <p>فرم زیبای گوشوار در طرفین تالار</p> <p>تناسبات-تضاد</p> <p>پروخالی-تقارن-تبادل-رنگ</p> <p>جداره‌ها-فرم بادگیر</p>
<p>جداره‌های دیگر</p> <p>خانه گلشن</p> 	<p>آرامش-تعمق-تفکر</p> <p>محرمیت و احترام</p> <p>سه دری-دو دری-پنج دری</p> <p>دالان-فضای اتاق-جداره‌ها (واجد قاب‌بندی‌ها)</p>	<p>وجود قاب‌بندی</p> <p>پروخالی پیرامون</p> <p>درب‌ها به گونه‌های سلسله‌وار</p> <p>تضاد، تقارن، نظم، تناسبات، تزئینات و رنگ جداره</p>
<p>رابطه آبه و بافتار</p> <p>حیاط مرکزی</p> 	<p>براساس تشابه اجزا، عوامل فرهنگی مشترک هم‌چون محرمیت، احترام، درون‌گرایی و تواضع، وجود رمزگان‌های همسان، فهم عوامل معناساز مشابه، ادراک مفاهیم و معانی مستتر در حیاط، مبتنی بر متن‌ها به‌مثابه بخشی از ایدئولوژی بافتار</p> <p>تعامل-حیاط مرکزی</p> <p>تعامل جداره‌های حیاط مرکزی، تعامل رمزگان‌های تکنیکی، زیبایی‌شناختی، نحوی و معنایی، تعامل فضای اتاق‌ها و حیاط مرکزی به‌مثابه درون و برون و تعامل فضای حیاط و جداره‌ها</p>	<p>توالی فضاهای متعدد به شکلی سلسله‌وار در جداره‌های حیاط مرکزی، پویایی و تحرک در سیر مراتب ورود به متن‌های متعدد خانه، نور مفهوم عمق بخشی به نگاه در متن‌های حیاط مرکزی است.</p>
<p>طرح فرمالیستی</p>	<p>الگوی ساخت خانه بر مبنای وجود فضاهای اصلی در لایه اول و در جداره‌های حیاط و فضاهای خدماتی در لایه دوم حیاط است.</p>	<p>گستره استعاری متن از چارچوب حیاط ارتباط و تعامل و مرزبندی چندبخشی اتاق‌های اصلی به‌مثابه متن‌ها</p>
		<p>هم‌ریختی-حیاط مرکزی</p> <p>سپهر نشانه‌های</p> <p>سپهر نشانه‌های</p> <p>نور در کلیت و اجزا، همسانی متن‌ها و کلیت در الگوی ساختاری، تکرار و تداوم متن‌ها به‌مثابه مفهومی مشترک در کلیت خانه تعمیق نگاه</p>

یافته‌های پژوهش مبین تکرار و تشابه نظام‌های نشانه‌ای در جملگی متن‌های سازنده خانه اعم از اجزای مجموعه ورودی و مجموعه حیاط مرکزی است. بنابراین براساس خوانش صورت‌گرفته در خانه‌های سنتی قاجار یزد، کلیت متن‌ها براساس ابعاد کالبدی و فراکالبدی در فرایندهای

معنایی و براساس عوامل معناساز مبتنی بر عناصر و مفاهیم به تکوین معانی در جدول ۶ درج شده است.

نتیجه‌گیری

براساس یافته‌های پژوهش، می‌توان گفت در سیستم

ادراک معانی و عوامل معنا ساز خانه‌های سنتی دوره قاجار یزد ... | زینب دامیار و همکاران

جدول ۵. نشانه‌شناسی فرهنگی خانه‌های سنتی یزد (خانه لاری‌ها). مأخذ: نگارندگان.

تعاریف متن	کارکردهای متن	نظام نشانه‌های
پیش‌ورودی خانه لاری‌ها	ارتاباطی (معانی) انتظار-آغازگری- تواضع احترام-صمیمیت -تعامل	رمزگان معنایی رمزگان نحوی رمزگان معنایی
سردر خانه لاری‌ها	نمود فضا-نشانی- سادگی -فرهنگ	رمزگان معنایی رمزگان نحوی رمزگان معنایی
هشتی خانه لاری‌ها	سکون-تمهید- محرمیت-تعالی ورودی اصلی- ورودی دالان‌ها-درب انبار- نورگیرسقفی (هرنو)	رمزگان معنایی رمزگان نحوی رمزگان معنایی
دالان خانه لاری‌ها	هدایت-ارتباط- مکاشفه-آغاز روایت	رمزگان معنایی رمزگان نحوی رمزگان معنایی
کف خانه لاری‌ها	ادراک اقلیم فرهنگ طبیعت-معنا	رمزگان معنایی رمزگان نحوی رمزگان معنایی
آسمان خانه لاری‌ها	نمود طبیعت-فهم اقلیم-ادراک معنا	رمزگان معنایی رمزگان نحوی رمزگان معنایی
جداره جنوب غربی خانه لاری‌ها	تالار: اجتماع-آرامش- تأمل و تدبیر-نظرگاه و حیات گوشوار: خلوت و نظرگاه بادگیر: نشانی- ادراک اقلیم-فرهنگ	رمزگان معنایی رمزگان نحوی رمزگان معنایی
جداره‌های دیگر خانه لاری‌ها	آرامش-تعمق-تفکر- محرمیت و احترام دالان-فضای اتاق- جداره‌ها (واجد) قاب‌بندی‌ها	رمزگان معنایی رمزگان نحوی رمزگان معنایی

در گستره فضای فرهنگی شهر یزد در تکوین معانی نقش مؤثری دارند. این معانی، مبتنی بر کارکردهای متن و به منزله خصوصیات مفهومی و اجتماعی هر فضا، بر مبنای

ساختاری ابنیه‌های سنتی شهر یزد که متشکل از مجموعه ورودی‌ها و حیاط مرکزی است که خود مشتمل بر متن‌هایی هستند که معانی بسیاری را دربرمی‌گیرند. از این روی

جدول ۶. تبیین معانی و عوامل معنا ساز بر اساس نشانه‌شناسی فرهنگی خانه‌های قاجار یزد. مأخذ: نگارندگان.

تعاریف متن	معانی	عوامل معنا ساز	تبیین معانی بر اساس شاخصه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی
پیش‌ورودی	انتظار، تعامل، احترام و تواضع	- عنصر پیرنشین - فضای ترفته	معنا: پیش‌ورودی به‌مثابه یکی از متن‌های مجموعه ورودی با توجه به نقش و کارکرد پیرنشین، عنصری فرهنگی و فضای ترفته
سردر	نمود فضا، نشانگی، سادگی، فرهنگ	- وجود عناصر فرهنگی حلقه و کوبه تناسبات و شیوه قاب‌بندی درب، قاب و قوس - وجود کتیبه - تفاوت در ارتفاع	عناصر فرهنگی: حلقه، کوبه و کتیبه بر درب ورودی و تناسبات و شیوه کادربندی اجزای سردر اعم از قوس، قاب آجری و درب ورودی به‌گونه‌ای سلسله‌وار و در ریتمی آرام و هماهنگ در مراتب متعدد بر معنا دلالت می‌کند.
هشتی	سکون، تمهید، محرمیت و تعالی	- سلسله‌واری و ریتم آرام و هماهنگ در اجزای سردر - فرم هشتی - روابط نحوی	معنا: فرم هندسی هشتی به‌گونه‌ای هشت‌ضلعی و متشکل از متن‌های متکثر، جداره‌ها و اجزای آن‌ها به‌واسطه تکرار عناصر و اجزاء در ریتمی آرام و هماهنگ نورگیر (هرنو) مبتنی بر رنگ‌های زیبای متعدد در مرکز و نقطه کانونی آن، عبور نور با عدم امکان دید و بازی رنگ و نور، پویایی و تحرک در سیر مراتب ورود و پیوستگی و توالی فضاها و عناصر
دالان	هدایت، مکاشفه و آغاز روایت اصلی	- وجود عنصر نورگیر (هرنو) در مرکز و نقطه کانونی هشتی - جلوه نور در تاریکی - تکرار و تکرر اجزاء در ریتمی آرام و هماهنگ در نیل به یکدستی و فهم مفاهیم معنایی والا - عبور نور و عدم امکان دید بر اساس محرمیت - تعامل مداوم اجزای هشتی مبتنی بر جداره‌ها، نورگیر و کف به‌مثابه متن‌های آن	معنا: فرم دالان به‌مثابه فضایی ارتباطی در نقش متن انتهایی مجموعه ورودی و فضایی بینابین مجموعه ورودی و مجموعه حیاط مرکزی با توجه به تغییرات تدریجی شدت نور و تحول
کف	ادراک اقلیم-انعکاس فرهنگ-نمود طبیعت	- سلسله‌واری در روابط نحوی - حوض آب - باغچه - تعمق به نگاه و فهم مفاهیم معنایی والا در توجه به آب و درختان	معنا: نقش کف حیاط و وجود حوض آب و درختان در مرکز آن
آسمان	نمود طبیعت فهم اقلیم	- نقش نور به‌مثابه عنصر معنایی - نقش عناصر محیطی نور، هوا و باد	معنا: آسمان به‌مثابه یکی از متن‌های حیاط با توجه به نقش عناصر محیطی و معنایی نور
جداره جنوب غربی	تالار: اجتماع-آرامش-تأمل و تدبر-نظرگاه و حیات گوشوار: خلوت و نظرگاه سرداب: آرامش-آسایش-دنجی و تأمل بادگیر: نشانگی-ادراک اقلیم-انعکاس فرهنگ	فرم-تناسبات-تضاد-تقارن-تعادل-رنگ - روابط نحوی - موقعیت فضا نسبت به عناصر معنا ساز آب، درختان و نقش نور - تعامل مداوم فضاها و عناصر جداره با اجزای حیاط مرکزی مبتنی بر کف، آسمان و جداره‌های دیگر حیاط وجود عنصر بادگیر	معنا: فرم زیبای ایوان (تالار) مبتنی بر قوس کلید پوشش سقف، وجود فرم زیبای گوشوار در طرفین آن، تناسبات آن‌ها، تضاد پر و خالی، تقارن، تعادل، رنگ جداره و تزئینات نما و وجود عنصر شکلی بادگیر و بر مبنای روابط فضایی در سیر مراتب ورود به متن‌ها به‌گونه‌ای سلسله‌وار و پویایی و تحرک در روابط نحوی متن‌ها در شکل‌های افقی و عمودی به فضاها تالار، سرداب و گوشوار و عمق‌بخشی به نگاه مبتنی بر عناصر معنا ساز حیاط در قالب حوض آب، درختان و نقش نور
جداره‌های دیگر	آرامش-تعمق-تفکر-محرمیت و احترام	- قاب‌بندی‌ها-تزئینات-فرم-رنگ-تناسبات-تقارن - موقعیت فضا نسبت به عناصر معنا ساز آب، درختان و نقش نور - تضاد-رازمیزی-تکرار و توالی درب‌ها-نقش نور - زایش اجزای متکثر-تکرار متنی درون متن دیگر در مفهوم هزار تویی	معنا: جداره‌های حیاط بر اساس تکرار و توالی درب‌ها در ریتمی آرام و هماهنگ، تزئینات و رنگ جداره، وجود کادربندی‌های پر و خالی پیرامون درب‌ها به‌گونه‌ای سلسله‌وار مبتنی بر تضاد، نظم و تناسبات، نقش نور بر جداره و مفهوم هزار تویی، رازآمیزی و دعوت به اکتشاف

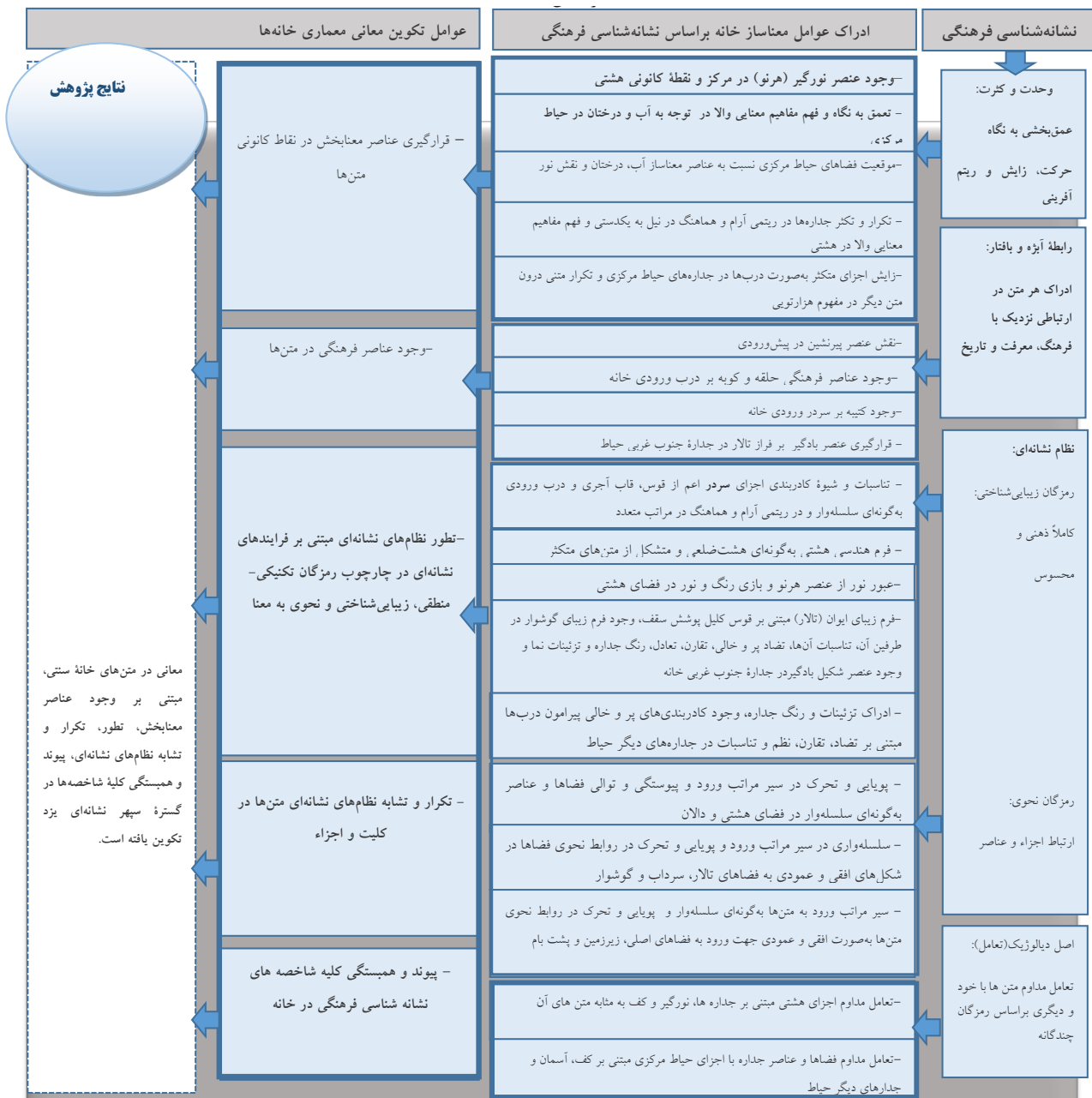
عوامل معنا ساز جملگی در متن‌های موجود در خانه‌ها ادراک می‌شوند. عوامل معنا ساز مشتمل بر عناصر و مفاهیم هستند، که شامل: موقعیت، دید، تقارن، تعادل، تضاد، تداوم، تکرر، سلسله‌مراتب، تعامل، رازآمیزی، فرم، فضا، تزئینات، نور، آب و درختان به تکوین معانی انتظار، تواضع، نشانگی، سادگی، آرامش، احترام، آسایش، طبیعت، اقلیم، حیات، فرهنگ، محرمیت، سکون، تمهید، آغاز روایت اصلی، تأمل و تدبر و

تفکر در اجزای خانه هستند انجام می‌شود. بر اساس تصویر ۱ (تکوین معانی)، که برگرفته از عوامل معنا ساز بر اساس دگرگونی است، همه شاخصه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی را در معنا، که در کلیت متن‌های معماری بناها جای دارد نشان می‌دهد. ادراک مفاهیم موجود در خانه بر پایه وجود عناصر فرهنگی و قرارگیری عناصر معنا بخش در نقاط کانونی، تکرار و تشابه نظام‌های نشانه‌ای در متن‌های خانه سنتی قرار دارد که

تفکر در اجزای خانه هستند انجام می‌شود. بر اساس تصویر ۱ (تکوین معانی)، که برگرفته از عوامل معنا ساز بر اساس دگرگونی است، همه شاخصه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی را در معنا، که در کلیت متن‌های معماری بناها جای دارد نشان می‌دهد. ادراک مفاهیم موجود در خانه بر پایه وجود عناصر فرهنگی و قرارگیری عناصر معنا بخش در نقاط کانونی، تکرار و تشابه نظام‌های نشانه‌ای در متن‌های خانه سنتی قرار دارد که

به‌عنوان پیام حاصله از الگوهای نهفته خانه‌های سنتی یزد می‌توان به طراحی‌های اصیل ایرانی دست پیدا کرد. طراحی اصولی می‌تواند به خوبی نقش خود را در بهبود فضاهای مسکونی نمایان کند معماران و طراحان می‌توانند با طراحی‌های سنجیده این اثربخشی را در خانه‌های امروز به‌مثابه متن‌های ناآشنا در دلالت‌پردازی از طریق ادراک معانی و فهم چگونگی احداث آن‌ها در خانه‌های سنتی متن‌هایی خوانا برای مخاطبان را شکل دهند. برای رسیدن به این مهم راهبردهای زیر پیشنهاد می‌شود (تصویر ۱).

جایگاه یک سیستم را در قالب مؤلفه رابطه‌های اُبژه و بافتار، وحدت و کثرت، هم‌ریختی، کرانمندی و اصل دیالوژیک در گستره فضای فرهنگی شهر یزد را شکل می‌دهد. عملکرد نشانه‌های خانه در چارچوب مؤلفه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی براساس تکرار و تشابه نظام‌های نشانه‌ای و تطور تمامی شاخصه‌ها به معنا ادراک می‌شود. وظیفه اساسی فرهنگ آن‌طور که اشاره شد، سازماندهی جهان پیرامون انسان به لحاظ ساختاری است. به منظور این کار در هر زمان براساس خصوصیت تجدید معانی با دریافت بازخوردهای محیط،

معانی دو متن‌های خانه سنتی، مبتنی بر وجود عناصر معنا بخش، تطور، تکرار و تشابه نظام‌های نشانه‌ای، پیوند و همبستگی کلیه شاخصه‌ها در گستره سپهر نشانه‌ای یزد تکوین یافته است.

تصویر ۱. دسته‌بندی عوامل تشکیل معانی در خانه‌های سنتی دوره قاجار یزد براساس دیدگاه نشانه‌شناسی فرهنگی. مأخذ: نگارندگان.

پی‌نوشت‌ها

۲. Yuri Lotman
 ۳. دل‌ها و مدل‌های ترکیب‌یافته و علاوه بر آن‌که چونان «زبان» وسیله برقراری ارتباط هستند.
 ۴. مؤنث خلاق

۱. دیالوژی‌های جریان‌یافته است دائمی بین خودآگاه و ناخودآگاه فرد به نحوی که در آن با یگانه‌شدن این دو، سوژه به آبراهگی (وجدان) رسیده و به «کل» شبیه می‌شود.

فهرست منابع

- اعتمادی‌پور، مرضیه و مهدی‌نژاد، جمال‌الدین. (۱۴۰۰). مدل‌یابی فرایند ایده‌پردازی در آموزش طراحی معماری با رویکرد نشانه‌شناختی (نمونه موردی: طراحی مسکن). معماری و شهرسازی ایران، ۱۲ (۱)، ۲.
- باقری، سحر و عینی‌فر، علیرضا. (۱۳۹۵). تدقیق و تحدید حوزه شمول نشانه‌ها در معماری. نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۹۵ (۱۷)، ۱-۱۰.
- بهزادفر، مصطفی و نورمحمدزاده، حسین. (۱۳۹۱). بافت‌شناسی بافت کالبد تاریخی شهر یزد با نگرش سیستمی. مدیریت شهری، ۱۰ (۲۹)، ۲۳-۴۷.
- پناهی، سیامک. (۱۳۹۷). معماری و سینمای معناگرا. تهران: نشر عصر کنکاش.
- تولائی، سیمین. (۱۳۶۸). مروری بر صنعت گردشگری. تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- دیباچ، سید موسی. (۱۳۸۲). شعر و خانه ما: تحقیقی در معماری و ادب معاصر. تهران: پیوند نو.
- دباغ، امیرمسعود، و مختاباد امرئی، سید مصطفی. (۱۳۹۰). تاویل معماری پسامدرن از منظر نشانه‌شناسی. هویت شهر، ۵ (۹)، ۵۹-۷۲.
- رستگارزاده، سحر. (۱۴۰۱). واکاوی تأثیر فرهنگ بر مسکن بلوچ‌ها از طریق سپهر نشانه‌های یوری لوتمان. معماری اقلیم گرم و خشک، ۱۹ (۱۵)، ۳۳-۸۴.
- سرفراز، حسین؛ پاکتچی، احمد؛ کوثری، مسعود و آشنا، حسام‌الدین. (۱۳۹۶). واکاوی نظریه فرهنگی «سپهر نشانه‌ای» یوری لوتمان و کاربری آن در زمینه تحلیل مناسبات میان دین و سینما. راهبرد فرهنگ، ۱۰ (۳۹)، ۷۳-۹۶.
- سجودی، فرزانه. (۱۴۰۰). نشانه‌شناسی فرهنگی. تهران: نشر علم.
- سلطان‌زاده، حسین؛ قنبری، تابان و نصیرسلامی، محمدرضا. (۱۳۹۷).
- تطبيق نشانه‌شناسانه الگوی معماری ارگ کریم‌خان با درون‌مایه‌های فرهنگ ایلاتی زندیه. معماری و شهرسازی ایران، (۱۵)، ۱۹۳-۲۰۹.
- سلیمی کوچی، ابراهیم و سکوت جهرمی، فاطمه. (۱۳۹۴). خوانش نشانه‌شناختی فیلم سینمایی زندگی خصوصی آقا و خانم میم با تکیه بر نظریه سپهر نشانه‌ای در مطالعات زبان و متن. جستارهای زبانی، (۲۵)، ۹۹-۱۲۲.
- سمینکو، الکسی. (۱۳۹۶). تاروپود فرهنگ در آمدی بر نظریه نشانه‌شناختی یوری لوتمان (ترجمه حسین سرفراز). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- شعیری، حمیدرضا. (۱۳۹۷). نشانه‌شناسی دیداری. تهران: سخن.
- شولتز، کریستیان نوربری. (۱۳۸۱). مفهوم سکونت: به سوی معماری تمثیلی (ترجمه محمود امیر یاراحمدی). تهران: نشر آگه.
- کوپر، کلیر؛ راس، کلی ال و وینترز، ادروارد. (۱۳۷۹). مبانی فلسفی و روانشناختی ادراک فضا (ترجمه آرش ارباب جلفایی). اصفهان: نشر خاک.
- گیرو، پی. (۱۳۸۰). نشانه‌شناسی (ترجمه محمد نبوی). تهران: آگاه.
- لاروسو، آنا ماریا. (۱۳۹۸). نشانه‌شناسی فرهنگی جست‌وجوی منظری فرهنگی در نشانه‌شناسی (ترجمه حسین سرفراز). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- وایت، ادروارد تی. (۱۳۸۵). مفاهیم پایه در معماری: کتاب واژگان فرم‌های معماری. اصفهان: نشر خاک.
- نجومیان، امیرعلی. (۱۳۹۰). نشانه‌شناسی فرهنگی: مجموعه مقالات نقدهای ادبی-هنری. تهران: نشر سخن.
- نجومیان، امیرعلی. (۱۳۹۵). نشانه در آستانه: جستارهایی در نشانه‌شناسی. تهران: فرهنگ نشر نو.
- Lotman, Y. (1976). *Semiotics of Cinema* (Mark E. Suino Trans.). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Lotman, Y. (1977). *The Structure of the Artistic Text* (R. Vroon Trans.). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Lotman, Y. & Uspensky, B. (1978). On the Semiotic Mechanism of Culture. *New Literary History*, 9 (2), 211-232.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
 دامپیار، زینب؛ زارع، لیلیا؛ طلائی، آویده و مختاباد امرئی، مصطفی. (۱۴۰۲). ادراک معانی و عوامل معناساز خانه‌های سنتی دوره قاجار یزد
 بارویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی. گردشگری فرهنگ، ۴(۱۴)، ۶-۱۷.

DOI: 10.22034/TOC.2023.402139.1126

URL: https://www.toc-sj.com/article_178971.html